

ÓDOR LÁSZLÓ

SVÁJC ÉL A NYELVEIBEN IS, AVAGY SVÁJC A NYELVEIBEN IS ÉL

A mikor négyéves svájci diplomáciai szolgálat után 1994-ben hazatértem Magyarországra, nyomban hozzákezdtem akkori egyetememen, a budapesti Corvinus Egyetemen egy Svájci Központ létrehozásához. Céлом vele pontosan az volt, ami a nagybecsű kolozsvári magyar folyóirat, a *Korunk* mostani kérésében is benne lapul, hogy tekintsük példának és vizsgáljuk modellként azt a svájci valóságot, amely természetesnek, eleve elrendelt adottságnak tartja a Nyugati-Alpok hegyei között kialakult svájci társadalmat. Csodának tiszteli azt, ami a valóságban emberi fejlemény, szándék és szigorú törekvés eredménye. Igazából is, nem csak elvileg, követhető (és követendő) modellnek láttam, amit négy, Svájcban aktívan eltöltött évem alatt megismertem. Hangsúlyozom: nem csodaműnek, nem isteni szerencsének, így tehát akart emberi alkotás-ként tettem diákjaim elé a példát: Svájc szerkezetét és működési rendjét tanulmányozni.

S mivel óráimon – az erasmusos európai diákközlekedés első idejében még – nagyon sok igényes németországi és ausztriai, sőt svájci diák is részt vett, magyar hallgatóim számára is világossá vált, hogy előadás-magyarázataim jó részét, éppen a svájci egység szempontjából leglényegesebb dolgokat a német anyanyelvű diákok sem értették. A svájci társadalom külön valósága a szókécsben pregnánsan és frappánsan megmutatkozott. Nem a tájnyelvi különbözőségekről van szó, ami a teljes német nyelvterület – föderálisan, regionálisan, mozaikszerűen színes – sajátja, hanem magukban a szavakban, a szókécsben, az egyedi jelenségeket illető egyedi szemantikában rakódik ki az írott

**A svájciaktól mindig
távol állt az absztrakció.
Svájcban az ideológia
soha nem előzte meg
a valóságot.**

nyelv élére. Beszédben nem tűnik föl annyira: beleforgatódik a tájnyelvi hangzásba, s egyedisége mintha a tájnyelv része volna.

Pedig nem erről van szó. A másság valósága gondolkozási egyediséggel jár, s ennek eredménye a szókincs egyedisége. Normális német szavak állnak egybe (rendszerint összetett szavak fejezik ki a svájci valóságot), s a németek ezekről az amúgy zömükben teljesen „normálisan” hangzó szavakról azt hiszik, hogy tudják, értik őket, holott csak érteni vélik a valódi jelentésüket.

A „Kulturmodell Schweiz” címmel szemeszterről szemeszterre tartott óráimon így e magyarázatok alapján elkezdett összegyűlni egy szókincs, amely ennek a más-képpen gondolkodáson alapuló svájciságnak a lexikális lenyomata volt. Így született meg egy *német–német szótár*: a svájci társadalmi kultúra szótára, melynek bevezetésében (a kötet három éve jelent meg Münchenben) a németeknek közéleti-társadalmi horizontjuk tágulását kívántam.

A svájci világ e speciális német szavait szaknyelven *Helvetismennek* (helvétizmusoknak) nevezzük. Az említett könyv bevezetésében azt a kívánságot is leírtam, milyen jó volna, ha ez a szótár magyarul is megjelenne – tehát: a svájci valóság kifejezéseiként élő német szavakat magyar annotációkkal, elmagyarázva őket, kiadhatnánk.

Eddig a szándék kimondásánál többre nem jutottam. Megmaradtam annak a ténynek a pusztá konstataálásánál, hogy ilyen helvétizmus-könyv megírására csak magyar ember vállalkozott. Ennek is jó oka van: az, hogy nálunk (a keleti Közép-Európa viszonyai között) sokkal nagyobb jelentősége van a nyelvnek, mint szubkontinensünk nyugati felében s főképpen Svájcban. Ott (a svájciak) csaknem titkaik leleplezéseiként fogadták könyvemet. Egyik freiburgi egyetemi (történész) kollégám azt írta, hogy ijedten döbbsen rá a könyvből svájciságára: a legtöbb szóról nem is tudta, hogy helvétizmus, tehát hogy csak Svájcban használatos és érthető szó.

1994-ben, alighogy hazatértem, corvinusos diákjaim egyik konferenciájukra arról kértek előadást tőlem, érvényes-e az *Eidgenossenschaft*-ban a magyar aranyzabály, hogy „nyelvében él a nemzet”. Összerándult a szemöldököm, s az első ijedségem után (hogy egy magyar abszolútumon rajtakaptak) megszületett a kért előadás címe: „Nyelveiben él a nemzet”. Vagyis Svájc valósága a nyelveiben is erősen megvan, amit – a mentalitást, a társadalomfenntartó filozófiát a nyelveik *nagy ország*aiban (vagyis: Német-, Francia- és Olaszországban) bizony nem értik, s ennek a különvalóságnak a létét nem sok megértéssel s kevés érdeklődéssel fogadják. (Amikor az egyik stuttgarti nagy könyváruházban megkérdeztem az eladót, miért nincs kinn a rengeteg nyelvészeti könyv között a *Helvetismen* című könyvem, először ezt mondta: „lehet rendelni számítógépen, s két nap múlva itt van”. De amikor – nem engedve a magyar negyvennyolcból – megkérdeztem: magát nem érdekli, hogyan gondolkodnak, s hogyan fejezik ki ezt meg azt német nyelvükön a svájciak ide 160 kilométerre, felnézett és – nem haraggal, hanem csöndes tényként, fejét rázva – nyíltan bevallotta: „*Nein, das interessiert mich überhaupt nicht!*” (Nem, egyáltalán nem érdekel.)

Amikor bármit is nyugati mintaként szemlélünk felőlünk (a mintavágyó Keletről), tudnunk kell: nem foglалható minden svájci jelenség szótári rendbe, a valóságot (a világot) csak széles és szerves egységében szemlélve lehet eljutni a fogalmak igazi jelentéséig. Vigaszul tudnunk kell, hogy parcellázott világukban a német ajkúaknak éppen így meg kellene küzdeniük nyelvtársaik megértéséért. Tehát a német–német megértésért.

Amikor most a svájci német nyelvű világ néhány fogalmát előveszem és elmagyarázom, ehhez a modellszerű szemlélethez szeretnék konkrét – nyelvi-magyarázó – segítséget adni. Azzal a külön kéréssel, hogy a jelentésmagyarázatok elolvasása után eresse térdére a *Korunk*-at az olvasó és töprengjen el azon és képzelje el, milyen jó is lenne, ha a svájci német szó a fogalom tartalmiságával olykor-sokszor meggyöke-

reznék a magyar nyelvű világban – s a *Korunk* területi környezetére gondolva: a keleti Közép-Európa, a Kárpát-medence világában.

Kérem ezért itt következő szótármagyarázataim alkotó együtt olvasására mindazokat, akik értik, hogy mit szeretnék ezzel a dolgozattal megértetni és megvalósítani.

A svájciaktól mindig távol állt az absztrakció. Svájcban az ideológia soha nem előzte meg a valóságot. Svájcban soha nem termeltek ember- és társadalomboldogító elméleteket. Svájcban mindig társadalmiasultan egyesült a paraszti pragmatizmus és a polgári felelősség.

Ez a társadalmi szimbiózis egy szóba költözött. Nem kimondott helvétizmus, de mégis ideírom e dolgozat vezérszavául: *Bauernbürger* – parasztpolgár. Ezek, ilyenek voltak a svájciak. Mindig szabadok és önrendelkezésűek. Mindig a kis egységekben szervezték világukat, s a kis egységek szövöztek a szomszédsággal. Így érthetők meg igazából a svájciak *Gemeinde* (község, közösség) és *Bund* (szövetség) szókapcsolatai.

A svájci lét legerősebb megvalósító közege, motorja, ereje ez a parasztpolgári attitűd és rendszer. Az, amit elvetek, abból lesz termés. Az, amit a valóságban változtatok, az a lényeg. S nevet is annak kell adni, ami élésre képes és érvényes. A *tolerancia*, ami a svájci mentalitásra, eszmélésre oly igen jellemző, ez a türelmesség mindig aktív. Ügyvel a másokra – a svájciságot bírálók szerint: olykor túlságosan is!

Hangsúlyozom: lényeges svájci sajátosság – s ez meghatározza a valóság és a nyelv viszonyát –, hogy a valóság mindig megelőzi a nyelvet, s így adja, szolgáltatja a nyelvvel a válást. A svájciak ezért hallgatják gyanakvóan, ha valaki túl szépen beszél hozzájuk. Ha valaki ígéző és ígértes elméletet gyárt arról, ami még nincs. A svájci ember nyomban gyanakszik, ha a nyelviség dominál, ha a nyelv megelőzi a valóságot.

Aki most a *Tell Vilmos*ban testet öltő sugárzó szabadságidolt hozná föl mint ellenérvet, annak jusson eszébe: Tell Vilmos egy német világ – elme és érzület – szülötte volt. Schilleré, aki – noha a szomszédos Württemberg gyermeke – soha nem járt Svájcban, mint Goethe kétszer is, s valószínűleg tőle hallotta a leghitelesebb szót a svájci szabadságról és szabadságvágyról: *Schweizerfreiheit*. Svájci ember ilyen elvont fogalmakról nem beszél. Tell Vilmosról élesen él hazájában a kétely, hogy jöllehet nem is létezett, de „egy bizonyos: hogy lelőtte a fia fejről az almát”.

Ezért került címül e dolgozat élére – kicsit kancsalul – a magyar „nyelvében él a nemzet” szólásra tekintve: „Svájc a nyelveiben is él”. Mindháromban, illetve mind a négyben. Noha én csak a német szófogalmakat említem (a németben fejeződik ki leginkább a svájci-fogalmi különvalóság), azért tudnunk kell: franciául, olaszul és még rétorománul is létezik ez a svájciság-szókincs.

A svájci közgondolkodás ilyen gondolati egységet alkot. Kognitív egység, szerveült halom. Mint egy jól megszervezett, egybekapcsolt és jól funkcionáló rendszer, a nyelvi (lexikai, fogalmi) halma is hihetetlenül konstans és funkcionálisan – szemantikájában szorosan és valóban: mély-kognitívan egybekapcsolódó – network. Nagy egység: nagy összetartozás fogja egybe. Aki azt hiszi, a svájci világ lényege a gazdaságban vagy a pénzvilágban keresendő, hatalmasat téved. A banktitok (a *Bankgeheimnis*) is a helvétizmusok világának szerves része, a liberális hagyomány őrzője, az egyéni tulajdon letéteményes őrzője. (Hogy mivé vált esetleg s egyesek szemében? – Az más kérdés.)

Most elindulok a svájci közéleti (mondjam?: politikai) gondolatiság hálórendszerében. Egyik szófogalom hívja a másikat (elágazásokkor olykor többfelé kinyúlnak), de végül egyetlen halom lesz a svájci lét.

Aki azt gondolja majd a végén, hogy – mint egy gombolyagot – jó lenne átgurítani a mi vidékünkre, Erdélybe, Romániába, Magyarországra, ne feledje: *akkor* mindenképpen módosítani kell egy-egy ponton ezt a rendgombolyagot. *Ez modell*. A he-

gyi ember („*Bergler*”) világa egyedi rendet diktált. De alapkottának jó – amely áthangolható és áthangolandó.

Ezt mondja ki első kiválasztott szavam, a „*Sonderfall Schweiz*”. Svájc – egyedi eset. Különlegesség. Ebben a szóban azonban benne van a svájci létben eleve meg­lévő tolerancia. Aki – mint én is egy könyvön át – Svájc­ról elismerően szól, hamar megkapja a kérdést, mint én, a könyvem megjelenésekor a kötelező berni „*Buchpräsentation*” estje után egy újságíró­tól: Van-e, amit negatívumként tudna említeni Svájccal kapcsolatban? Szerencsére kimentett góbés furfangom (s ráadásul az igazat mondatta velem): „Svájccal az a gondom, hogy nem mi, magyarok csináltuk meg.” A könyvbemutatóról szóló újságbeszámoló ezzel a címmel jelent meg: *Ein Ungar erklärte uns die Schweiz*. (Egy magyar megmagyarázza nekünk Svájcot.) Büszke voltam magunkra.

Demokrácia mint alapfogalom

■ A demokráciát művelni kell, mint a földeket. Akarni. Ezt fejezi ki a *Willensdemokratie* szó: a polgárok akaratából létrehozott és fenntartott demokrácia.

Ami – a demokrácia – nem lehet egyszerűen a „nép hatalmára” utaló tartalom. Hanem – kötelezően az elejére rakott szóval: *Konkordanzdemokratie*. Vagyis „meg­egyezőes demokrácia”. Eszerint a politika területén lévő felek folyton azt kell hogy keressék, ami a másik félben, a többi résztvevőben kapcsolati elem. Ami összeköt, s együttműködési, együtt­hatási lehetőség.

A demokrácia mint a „nép uralma” nem szerepel ebben a szótárban, csak a *Souverän* (az uralkodó) szó jelentéseként. Vagyis a *Souverän* (az uralkodó) a „nép”.

Aki önmagában meg tudja ítélni helyzetét és érdekeit. Ezért hiányzik számos propa­gandisztikus, népokosító választási elem (plakátok, szlogenek) a svájci választáso­kon. A politikusok mind csak „*Rat*”-okként, tanácsadókként szerepelnek a közélet lexikális palettáján is (miként a valóságban): a közélet három szintjén eszerint: *Gemeinderat*, *Kantonsrat*, *Bundesrat* s a szövetségi parlamentben, a két házban: a fö­deralizmus szerinti *Ständerat*ban és a szövetségi-egységes *Nationalrat*ban ülnek: a kantonok érdekeit képviselik a *Ständerat*ok illetve a pártok koalícióiban helyet fog­laló *Nationalrat*ok.

A *Rat* tehát intézmény és személy is egyben: mindkét valóságában tanácsokat ad a népnek, s a nép (a *Souverän*) majd dönt.

A politika és a politikusok súlytalansága

■ A települések és a kantonok politikai szerkezetét és működésének rendszerét alapvetően helyben, in situ határozták meg felmérhetetlen idők mélységéig. Ez a Svájcra oly nagyon jellemző *Subsidiaritätsprinzip* (szubszidiaritás elve). Amely itt nem az EU alkalmazta jelentésében él, hanem egyértelműen és lényegileg Montes­quieu (aki Genf környéki svájci volt) elve: a hatalmi ágak szétválasztása (*Gewaltentrennung*) szövődött egybe a területelviséggel (*Territorialitätsprinzip*). Va­gyis eszerint minden kérdésnek (a három hatalmi ág csücskeinek) azonos társadal­mi szinten kell lenniük: tehát a *Gemeinde* (település), a kanton és a Bund (a svájci államszövetség) szintjén. A törvényalkotó, a végrehajtó és az ellenőrző kompetenciák így rendeződnek el. Ami lehetetlen ebben a szerkezetben, az a *centralizáció*.

Így a svájci demokráciatudat fontos tétele: a *decentralizáltság*. A *Verwaltung* – a közigazgatás – nem *Macht* (hatalom). Hogy a magyar nyelvben a két szó: *Verwaltung* és *Macht* egyetlen szóban – s így egyetlen fogalomban – jelenik meg, szerintem a ma­gyar gondolatiság egyik óriási tévedése, olykor tragédiája. A kétféle „hatalom” össze-

gabalyodása – olykor – minden szinten lehetetlenné teszi, vészesen alámossa a mi keleties demokráciánkat. Ezért újra ideírom nyelvtársaimnak: *a Gewalt nem Macht (nem hatalom), hanem a működőképesség belső társadalmi formációja.*

Az „alsóbb szintek” a fontosak a svájci rendszerben. Adót szintenként szednek, a népszavazások szintenként illetékesek. A tárcailletékességek szubszidiárisan hatnak, „fönről lefelé”-tudat a polgári agyban nincs. A legtöbb tárca helyi illetékességű: oktatás, kultúra, környezetvédelem stb. szövetségi szinten legfeljebb regisztrációt kap, de nem irányítást a központtól (ami tehát nincs!) – „Bund”: szövetség. A kicsik szövetsége. Ezért és így él Svájcban a szándék: a „kicsiben kell nagyot csinálni”. A szerteágazóságban áttekintést teremtő szándékkal működő (nem dirigáló, hanem regisztráló s legfeljebb harmonizáló) hivatalok a *Bundesamtok*, melyeknek tehát, hangsúlyozom, semmiféle többletcompetenciájuk nincs (mint a mi gogoli ízű „központ”-hoz szó szerint igazodó közgondolkodásunkban).

Hadd említsek egy konkrét példát: amikor egyszer egy kantonban tiszteletbeli konzult kértem fel, személyét jóvá kellett hagynom a svájci féllal. A Bund és a kanton külön véleményt juttatott el hozzám. Ebben az esetben eltért a véleményük: a Bund elfogadta, a kanton elutasította a jelöltet. A végeredmény sokatmondó: a kiszemelt személyből nem lett tb. konzul. Vagyis a kanton szava nagyobb súllyal esett latba, mint a szövetségé, a felsőbb államé. Győzött volna a „lent”? Nem, csak valószínűleg jobban ismerte a jelöltet, s a „fent” ezt a véleményt elfogadta.

A települési és kantonális intézmények önmeghatározóak azzal kapcsolatban, hogyan működtetik helyi közintézményeiket. Szövetségi szinten a parlament két háza (*Nationalrat* és *Ständerat*) évente csak négyszer három hétre ül össze. Hiszen a legtöbb tényleges döntés nem ott születik. *Milizparlament*nek nevezik a berni szövetségi parlamentet, mert nem folyamatosan (mint a Munkaparlamentekben), hanem szakaszosan folyik a törvényhozói munka – mint a svájci katonaságban, a Milizben. (Ahol egy négyhónapos alapkiképzés után évente-kétévente bevonulnak a fiatalok újabb s újabb kiképzésre. A katonaság nagy társadalmi összefogó erő!)

Nagyon fontos non-politikai elem, hogy a képviselők mint politikusok nem kapnak fizetést. A négyszer három hét – és az olykori bizottsági üléseik (a *Sessionok*) idején – változatlanul megkapják a munkahelyi fizetésüket, s a berni munkájukért „*Entschädigung*”-ban (kártérítésben) van részük (vasúti jegy s egyéb kompenzációk). Nem jár nekik kiemelten magas fizetés, mint máshol Európában, s független politikusok: fogalmuk marad az élet valóságáról. Valójában *Freizeitpolitikerek* maradnak, miután – ez szinte kötelező – a kanton és a település szintjén esetleg már több periódusban azok voltak. Tehát: az a fogalom, hogy *Berufspolitiker* (hivatásos politikus), aki csak politikusi létéből él, Svájcban nem létezik. (Más persze a pártsemleges munka a minisztériumokban, közhivatalokban. Ez a *Verwaltung*-munka, hivatalnoki tevékenység. Ezért természetesen rendes fizetés jár (mint a német *Beamtéknak*).

A svájci rendszer ügyel arra, hogy egy ember, egy poszt tartományába ne koncentrálódjék túlhatalom. A miniszterek (akik szintén tanácsosok: *Bundesratok*) bekerülnek a kormányba (ez is *Bundesrat*), és a hét miniszter az első kormányülésén elosztja a hét tárcát, s meghatározza, hogy ki (a miniszterek közül ki!) látja el a kormányfői és az államfői protokolláris tennivalókat. Egy évig, szakirányú tárcamunkája mellett. Egy másik miniszter a helyettes lesz, s egy év múlva ő követi kollégáját a *Bundes(rats)präsident* funkciójában. A politikus mint személy(iség) elhalványul a svájci politikában. A döntés a testületké és az intézményké. A politikai egyes szám első személy viszolyogtató, Hitlerre emlékeztető gyakorlat a svájci fül számára.

A miniszterek igyekeznek a legtöbb kérdésben közös véleményt alkotni, s ezt egymással egyeztetik (ez a *Solidaritätsprinzip*). Ezzel is jelzik, hogy a hét miniszter

(a kormány) közösen áll a döntések mögött. (Ezt az elvet a mai felgyorsult döntésvilág olykor felülírja – de az elv azért mégis elv marad.)

Döntéshozatal és társadalmi ellenőrzés

■ A montesquieu-i hatalmi képlet a svájci közegben nem elmélet, hanem gyakorlat. Belőle, a létező rendszerből szűrte le Montesquieu a demokrácia egyik alapelvét. Kósa László egykor érdekes tanulmányban leírta, hogy a svájci polgári tartalmú gyakorlatból származtatható a protestáns egyházak működési rendje is: a presbitéri rendszer. Hogy a lelkész a végrehajtó hatalom, a presbitériumé a döntés kötetme és felelőssége.

Ebben a demokrácia-rendszerben lassú s bizony körülményes a döntéshozatal, a végrehajtás és az ellenőrzés háromszög-működése. A *Vernehmlassungsverfahren* magyarul egy szóban nem leírható fogalom. Azt jelenti, hogy a döntéshozatal olyan folyamat, amelyben minden érdekelt és kompetens személyt és intézményt meg kell szólítani, ki kell kérni a véleményét, s addig nem szabad nyugodni (és a parlament elé terjeszteni az ügyet), amíg valamennyien nem bólintanak rá a tervezetre, illetve nem dolgozzák bele mindenikük akaratát a törvénybe.

Amikor így a parlament elé kerül a törvény, a társadalom már tulajdonképpen jóváhagyta azt. A parlamenti képviselők „a legjobb tudásuk és lelkiismeretük” szerint szavaznak – frakciófegyelem, pártelőírás vagy -javaslat nem köti őket. *Freiheit* (szabadság) és *Verantwortung* (felelősség) egy tengelyen függ (mint az új magyar alkotmányban is – a svájci alkotmányból vették át!).

Ha mégis megesnék, hogy a meghozott törvény ellenállásba ütközik, megszólalhat a *Souverän* (a nép). Ez a lehetőség a *Volksbegehren* (népóhaj) vagy *Volksabstimmung* (népszavazás) intézményében jelentkezhet. Pontos előírások betöltésével Svájc egyik jeles sajtósága ölt testet: a *direkte Demokratie*, a közvetlen demokrácia gyakorlata. Hogy a végső szó a népé mindenben, minden esetben! A népszavazás a *direkte Demokratie* újkori megélhetősége.

Régebben egy-egy döntésre az érintett közösség összegyűlt egy nagy síkon, s akár több ezer ember is – kiváló működtetési technikákkal – döntött a fontos kérdésekről. Ez a „mezei népgyűlés” – a *Landsgemeinde* – ma is működő döntési fórum Svájcban, főképp településeken vagy települések kisebb szövetségeiben. Kantonok közül – a huszonhatból – már csak kettő gyakorolja.

A közvetlen demokrácia modern megélési formája a népszavazás, melyet idegenből többnyire értetlenül néznek. Többnyire a részvételi arány hullámzását vetik fel ellene. A települési, kantoni vagy nemzeti szinten feltett kérdésekre valóban nagyon eltérő számú polgár válaszol. De – a maguk hite, elkötelezettsége és meggyőződése szerint – mindig annyi, amennyi kell. Svájci éveim alatt népszavazás volt a falunkban arról, mennyibe kerüljön egy bélyeg a szemeteszákokon (a Bern melletti városkánkban, ahol laktunk), s arról, csatlakozzék-e Svájc az Európai Gazdasági térséghez (*Europäischer Wirtschaftsraum*). Az előbbin 20%, az utóbbin majdnem 80% volt a részvételi arány (*Wahlbeteiligung*).

Lényeges s ez is pontosítja a döntéseket: a megvalósítást területekre szabja, a területek – a kantonok – külön döntési egységeket képeznek, s a szabályok szerint (*Ständemehr*) a *szövetségi egész* (*absolutes Mehr*) választási eredményénél fontosabb a kantonok közötti arány. Tehát fontosabb az, hány kantonban mondanak igent egy népszavazási kérdésre, mint a teljes lakosság szavazati aránya.

A kicsi becsülete

■ Nem öncélről van szó. Alap és alapvető svájci tapasztalat, hogy egészséges kicsik összessége lehet a teljes ország, az egészséges nemzet (*Nation*). Ezért mentális értelemben is nagybetűvel írják az „önmeghatározás” szót (*Selbstbestimmung* – vele elentétben, mint veszély, az „idegen”, a közösségen kívülről érkező meghatározás, döntés áll: *Fremdbestimmung*).

A polgár (*Bürger*) egy-egy település polgára s nem a kantoné vagy a szövetségé (Svájcé). Ez egyedien fontos svájci jelleg: egy-egy falunak, városnak (lesz) polgára az ember. Ott rendelkezik jogokkal (*Bürgerrechte*).

Menekültek, új betelepülők kérelmét azon a településen ítélik meg, ahol – legalább 12 évig – már élt az idegen *Asylant*. Ott ítélik meg, lehet-e településük az idegen „*Heimort*”-ja, befogadó hazája. Ha egy polgár településén elnyeri a polgár státust, akkor attól fogva és azáltal lehet svájci polgár, kaphat svájci útlevelet. (*Schweizerbürger*, *Schweizerpass* sarkalatos fogalmak.)

A folyamatot magát „*Einbürgerung*”-nak nevezik. A „bepolgárosodás” (ahogy a helyi, svájcivá vált magyarok mondják) lassú, körülményes folyamat. Lényeges elv érvényesül benne: hogy a társadalom alulról épül fölfelé, s ilyen a működése is. Stablnak kell lennie.

Hogy ne érvényesülhessenek akár békés hódítási szándékok – ipartelepítésekkel, mesterséges beköltöztetésekkel megváltoztatni az eredeti polgárságot –, s hogy megtartsák a népi, kulturális arányokat, évszázadok óta él a *Territorialitätsprinzip*, a területelviség, amely szerint – mint a szubszidiaritás alapjele – a helyiek illetékesek dönteni minden őket érintő kérdéstről: fő kérdés a nyelv, a nyelvhasználat, amely megváltoztathatatlan. Genfben az oktatás nyelve francia (és csak francia!), a lakossági arányoktól függetlenül. Ha tehát bármennyien is beköltöznének német ajkúak Genfbe, a genfi iskolák nyelve francia maradna.

A nyelv mint főszereplő

■ Amikor a francia forradalom Európában a nyelvet, a nyelviséget, a nyelvhasználatot állami, nemzeti főszereplővé tette, Svájc megint csak a természetes állapot követésével rögzítette saját létét. Többnyelvű szövetség született, amelyben a nyelvek különbözősége természetesen fogadott és elfogadott tény volt. Ez a nyelvek békéje – a *Sprachenfrieden* – nem kényszerű egymás mellett, egymással élés, hanem az aktív tolerancia jelenléte.

A polgári létezés egészében, kezdve attól, hogy a német ajkú parasztok gyermekeiket (főképpen kislányokat) nyelvtanulás céljából francia-svájci vidékekre (Swiss Romand) küldték – ez vált fogalomná: *Welschlandjahr*.

Az iskolákban is az első tanult nyelv hagyományosan a szövetség egyik nyelve, s csak azután következik az angol (*Frühdeutsch*, *Frühfranzösisch*, *Frühitalienisch*). Mivel nyelvileg egymást még így is nehezen értik, felmerült néhány éve az angol első idegen nyelvként való bevezetése, de – ez a kantonok kompetenciája – ezt egy kivétellel minden kantonban elutasították.

A területiség elve (és gyakorlata) a tájnyelvekre is vonatkozik. Hitelesen a dialektus hangzik, az irodalmi nyelv az írásos nyelvhasználat eszköze: a beszélt nyelvben mesterségesnek hat, használata mesterkelt, félhiteles. *Schriftdeutsch* – írásbeli német –, mondja a svájci a *Hochdeutschr*a. Nem tekinti „felső német”-nek. Sőt: veszélyességének is tudatában van (mint Goethe is mondta: aki hochdeutschoth beszél, az „lügt” – vagyis: hazudik).

A háború előtti években s a háború alatt a német nyelv veszélyt is hordozott. Hitler hangoztatta, hogy segíteni fogja az idegen földi német nyelvű közösségeket.

A svájciak ekkor hatályba léptették az ő „szellemi nyelvvédelmüket” (a „*geistige Landesverteidigung*”-ot). Vagyis a tájnyelveket erősítették a svájci néptudatban, s kaput nyitottak előttük az éppen akkor nyiladozó tömegkommunikációs médiában is. Máiig dialektusban hangzanak rádiók és tévék – minden adásban és műsorban –, konzekvensen csak az időjárásjelentés hangzik a *Schriftdeutsch* svájci-fülnekidegenségében.

A politika térség működése

■ A fentiek összegezeként a társadalomirányítás:

Szubszidiáris, vagyis a helyi illetékesség, döntés- és megvalósítási képesség meghatározó. A kompetenciák leadása alulról fölfelé történik. Tehát a településeken és a kantonokban mondanak le bizonyos jogokról, döntési lehetőségről, társadalmi cselekménykről a fentebb lévő szint javára, vagyis a kanton és a szövetség irányában.

Konkordancia szintűgy érvényesül, mint fentebb állt. A demokrácia gyakorlata eszerint ezt jelenti: együttműködés, közös és középútkeresés. Még a legfelsőbb szinten is az együttműködést szolgálja a szerkezet: a *Zauberformel* (varázssformula) szabálya szerint áll össze a kormány. Vagyis: a négy legerősebb párt jelöli ki saját sorából a minisztereket. (A pártoknak befutó szavazatok száma szerint 2-2-2-1 számban a kereszténydemokraták, a néppártiak, a szabadelvűek és a szociáldemokraták delegálnak minisztert, akik – elvileg – a kormányban eltekintenek pártos vonzalmaiktól, és a teljes közt, a szövetséget szolgálják.) A szociáldemokraták kivételével valamennyi párt polgári (*bürgerlich*).

A folyamatosság (*Kontinuität*) és a stabilitás követelményét az az Európában egyedi megoldás szolgálja, hogy a – négyévenkénti – választások után nem változik meg a kormány. Hiszen *Exekutive*, végrehajtó testület: (mint a lelkész a gyülekezetnek) a kormány engedelmeskedik a parlamentnek.

Szavak rakják ki a svájci gondolkodás útját. Franciául, németül, olaszul külön szigeteket alkotnak a nagy nyelvek tengerén. S ezek a szigetek összetartoznak, egybefogódnak, noha különbözőek.

Ezért lenne jó, ezért dédelgetem diplomáciai időm óta azt az álmot, hogy alapítsunk ott, helyben, Svájcban, esetleg valahol, valamelyik *Sprachgrenze* (nyelvek határa) közelében egy közös Kárpát-medencei Kulturális Kapcsolati Intézményt. Ahol s amelyben ott a helyszínen – in situ – tanulnánk és tanulmányoznánk együtt a helvétizmusok szülőhazáját.

Vagy pontosabban szólva: hazáit. Ahol a különbözőség gyönyörködtet. (Az EU „*Vielfalt in der Einheit und Einheit in der Vielfalt*” jelszava – nem véletlenül – Svájcban született meg. Akkor, amikor az első világháború kitört, s a nyelvek szerint kezdtek vonzódni nagyországaikhoz, kezdtek keresni a helvétizmusok valódi összetartozásában a svájciság összetartozásához az érveket, a fogódzókat hozzá.)

Erről szólt, amit mára írtam erdélyi s nem csak erdélyi olvasóinknak. Most – a térdükre eresztett *Korunkkal* – jó elmélyülést kívánok!